

ارزیابی مقایسه‌ای محیط کسب‌وکار استان مرکزی با محیط کسب‌وکار استان‌های کشور

رضا خاکی، * حسن میرزاخانی ** و هادی غفاری ***

تاریخ پذیرش ۱۳۹۶/۷/۱۸

تاریخ دریافت ۱۳۹۶/۲/۱۲

رشد و توسعه اقتصادی از مهم‌ترین اهداف جوامع بشری است. لازمه دستیابی به این هدف ایجاد و گسترش فعالیت‌های اقتصادی است که مهم‌ترین پیش‌شرط آن، وجود ثبات، آرامش و به‌عبارت‌دیگر محیط کسب‌وکار مناسب است؛ به‌نحوی که سرمایه‌گذاران بتوانند با انجام محاسبات بلندمدت نتیجه تولید، توزیع و سرمایه‌گذاری خود را پیش‌بینی کنند. در این پژوهش به تحلیل و آسیب‌شناسی محیط کسب‌وکار ایران و مقایسه تطبیقی نتایج حاصل از ۲۱ دوره پایش‌های ملی محیط کسب‌وکار استان‌های کشور با استان مرکزی، طی دوره فصلی بهار ۱۳۹۰ - بهار ۱۳۹۵ پرداخته شده است. با بررسی داده‌های محیط کسب‌وکار کشور و تحلیل نتایج حاصل از پایش پرسشنامه‌های اخذ شده از فعالان کسب‌وکار، در دو حوزه نهادی و اقتصادی مشخص شد از نظر ایشان و در چارچوب نظریه کارآفرینی شین، عمده استان‌ها از مؤلفه‌های محیط مالی مناسب برای فعالیت بنگاه‌ها برخوردار نیستند و حمایت‌های مالی حاکمیت و دولت از بنگاه‌های کسب‌وکار توزیع مناسبی در سطح استان‌های کشور ندارد. درخصوص استان مرکزی، به‌رغم فرارگیری در طبقه استان‌های با محیط کسب‌وکار مناسب و بهبود چشمگیر؛ نتایج کشوری در فصول اخیر نشان از مؤلفه‌های بازدارنده رونق کسب‌وکار در این استان دارد.

کلیدواژه‌ها: محیط کسب‌وکار؛ استان مرکزی؛ ایران؛ محیط مالی

* دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم اقتصادی، دانشکده اقتصاد، دانشگاه سیستان و بلوچستان (نویسنده مسئول)؛

Email: reza.khaki64@gmail.com

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، دانشکده اقتصاد و علوم اداری، دانشگاه آزاد اراک؛

Email: h-mirzakhani@mefa.gov.ir

*** دانشیار دانشکده اقتصاد، دانشگاه پیام نور اراک؛

Email: ghafari@pnu.ac.ir

مقدمه

جهان در دهه‌های اخیر به‌ویژه دهه اول قرن حاضر، دنیایی آکنده از رقابت، توسعه بازارها، ظهور و رواج فناوری‌های برتر و گسترش تجارت شده است. از این رو کشورهای در حال توسعه برای عقب نماندن از این تحولات سریع، برنامه‌های توسعه اقتصادی مبتنی بر کوچک‌سازی و چابک‌سازی دولت‌ها و واگذاری بنگاه‌های دولتی به بخش خصوصی را با عنوان خصوصی‌سازی در دستور کار قرار داده‌اند. اما در این مسیر با وجود تلاش‌های فراوان، برخی کشورها از جمله ایران با نتایج مثبت و دلخواه مواجه نشدند. ادبیات نوین توسعه اقتصادی که مبتنی بر تجارب دهه‌های اخیر کشورهای موفق و ناموفق در مسیر رشد اقتصادی و افزایش سهم بخش خصوصی است یافته‌های بسیاری را ارائه می‌دهند و شرط توفیق در این عرصه را دسترسی کارآفرینان، فعالان و کارگزاران اقتصادی به محیط کسب و کار^۱ مناسب می‌دانند.

این یافته‌ها بر این دلالت دارد که مسیر اصلی ارتقای سهم بخش خصوصی و کوچک‌سازی دولت، نه در خصوصی‌سازی بلکه در اصلاح محیط کسب و کار جامعه نهفته است؛ به طوری که جوامعی که به اصلاح محیط کسب و کار اهتمام ورزیده‌اند دستاوردهای به مراتب بیشتر و سریع‌تری در فرایند رشد و توسعه اقتصادی به دست آورده‌اند.

۱. بیان مسئله

اصلاح محیط کسب و کار و بهبود شاخص‌های آن، نه تنها گامی مثبت و اساسی در جهت تقویت مشارکت بخش خصوصی در عرصه اقتصاد ملی، ارتقاء سطح تولید و افزایش فرصت‌های شغلی خواهد بود بلکه افزایش تمایل سرمایه‌گذاران داخلی و استقبال سرمایه‌گذاران خارجی برای ورود به کشور و تسهیل جریان ورود فناوری را نیز در پی خواهد داشت. در هر صورت یک کارآفرین، سرمایه‌گذار داخلی یا خارجی در شرایطی به رونق کسب و کار فعلی یا ایجاد کسب و کار جدید علاقه و تمایل نشان می‌دهد که بتواند نسبت به اجرای برنامه‌های اقتصادی خود و نتایج حاصل از آن خوشبین باشد و ارزیابی

دقیق‌تری نسبت به تحولات آتی اقتصادی جامعه داشته باشد (بهبودی و ممی‌پور، ۱۳۹۲: ۳).

استان مرکزی با داشتن بخش مهمی از صنایع مادر و راهبردی و مقام چهارم توسعه‌یافتگی صنعتی در میان استان‌های کشور، دارای مزیت صنعتی و معدنی چشمگیری برای شکل‌گیری بنگاه‌ها و کسب و کارهای کوچک و متوسط در کنار صنایع مادر استان در حوزه‌های فلزی، کانی‌های غیرفلزی، شیمیایی، غذایی و نساجی است. وجود ۱۹ شهرک صنعتی و ۱۱ ناحیه صنعتی در این استان نیز مؤید آن است (نوری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۸۷).

بنابراین ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل اقتصادی استان مرکزی به‌خصوص در بخش‌های صنعت و معدن توانایی ایجاد تحرک در بخش‌های اقتصادی کشور را دارد. مهم‌ترین الزام برای دستیابی به این مهم، بهبود هرچه بیشتر محیط کسب و کار و فراهم آوردن شرایط مناسب برای فعالان اقتصادی است. برای نیل به این هدف در گام اول باید شناخت مناسبی از مسائل مبتلابه محیط کسب و کار بنگاه‌های اقتصادی کشور به‌دست آید. بنابراین مسئله تحقیق در این مطالعه شناسایی عوامل بازدارنده، بررسی توازن شرایط محیط کسب و کار در سراسر کشور و به‌طور موردی استان مرکزی است.

۱-۱. سؤال تحقیق

با توجه به داده‌های ملی محیط کسب و کار، آیا امکانات مالی و نهادی حاکمیت برای فعالیت بنگاه‌های اقتصادی، در میان استان‌های کشور از توزیع متوازی برخوردار است؟ جایگاه استان مرکزی در شرایط محیط کسب و کار براساس ارزیابی تشکلی مشارکت‌کننده در مطالعات مرکز پژوهش‌ها، در قیاس با سایر استان‌ها و میانگین کشوری چگونه است و چه راهکارهایی برای بهبود آن پیشنهاد می‌شود؟

۱-۲. روش تحقیق

این مطالعه پس از ذکر مطالبی از ادبیات محیط کسب و کار، مؤسسات بین‌المللی سنجش محیط کسب و کار و اشاره به برخی از مهم‌ترین مطالعات داخلی و خارجی در این خصوص، با رویکردی تحلیلی - توصیفی نسبت به داده‌های فصلی حاصل از ۲۱ دوره

پایش محیط کسب و کار کشوری از بهار ۱۳۹۰ تا بهار ۱۳۹۵ که مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی منتشر کرده است، به دنبال پاسخ به سؤال مطالعه است. قابل ذکر است با توجه به روش محاسبه داده‌ها در گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس که مبتنی بر ارسال پرسشنامه برای تشکیل‌های اقتصادی سراسر کشور است و به طور معمول بخشی از آنها پاسخ داده نمی‌شوند یا بر اثر بی‌دقتی در پاسخ به سؤال‌ها، اعتبار لازم را ندارند که در نهایت منجر به نقص در تعداد پرسشنامه‌های عودت داده شده، خواهد شد. بنابراین داده‌های مذکور الزاماً وضعیت محیط کسب و کار استان‌های کشور را نشان نمی‌دهد و تنها ارزیابی تشکیل‌های مشارکت‌کننده از محیط کسب و کار در فصل مورد مطالعه است.

۲. ادبیات موضوع

از نیمه دوم قرن بیستم، نظریه‌های مختلفی در ادبیات اقتصاد رشد برای تبیین تفاوت رشد اقتصادی کشورها و عوامل مؤثر بر آن شکل گرفت که در سه گروه تقسیم می‌شوند:

- مدل رشد نوکینزین‌هارود - دومار،^۱

- مدل رشد نوکلاسیکی سولو - سوان،^۲

- مدل‌های رشد درونزای رومر - لوکاس.^۳

در این نظریه‌ها از انباشت سرمایه فیزیکی و انسانی، رشد و ارتقای بهره‌وری و سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه به عنوان عوامل اصلی تعیین‌کننده رشد اقتصادی و دلیل تفاوت فراوان سطح رفاه اقتصادی کشورها یاد می‌شود، اما این نظریه‌ها در تبیین دلایل تفاوت فراوان کشورها در رشد اقتصادی ناتوان‌اند. پس از تأسیس نهادهای بین‌المللی پولی و مالی مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول بعد از جنگ جهانی دوم، این نهادها نیز برای حل مشکل توسعه‌نیافتگی کشورهای فقیر رویکردهای جایگزینی واردات (دهه ۱۹۶۰ میلادی) و تعدیلات ساختاری (دهه ۱۹۸۰ به بعد) را ارائه دادند که نه تنها در رفع مشکل رشد و توسعه کشورهای فقیر ناتوان بودند، بلکه بر گسترش فقر، نابرابری و پسرفت اقتصادی

1. Harrod-Domar

2. Solow-Swan

3. Romer-Locuse

در این کشورها افزودند (جانی و ندیری، ۱۳۹۲: ۳). آزمون و خطاها در این دوره نشان داد، خصوصی‌سازی، اعطای وام به طرح‌های تولیدی و ایجاد زیرساخت‌ها، به تنهایی برای رشد مستمر سرمایه‌گذاری کافی نیست زیرا در بسیاری از کشورهای در حال توسعه با وجود اجرای نسبتاً کارآمد همه سیاست‌های پیشنهادی ازسوی نهادهای پولی و مالی بین‌المللی، بخش خصوصی داخلی و خارجی اشتیاقی برای سرمایه‌گذاری در این کشورها از خود نشان ندادند که دلیل آن، فضای نامساعد برای سرمایه‌گذاری بود (غفارپور، نوری و ثامنی، ۱۳۹۳: ۳۲).

پس از آن، موج چهارم نظریه‌های رشد مبتنی بر مدل‌های نهادی و اقتصاد سیاسی شکل گرفتند. به عقیده اقتصاددانان نهادگرا از جمله داگلاس نورث^۱ (۱۹۹۰) تفاوت کشورها در سرمایه انسانی، سرمایه فیزیکی و تکنولوژی (که در سه رویکرد اول نظریه‌های رشد بر آن تأکید شده بود) عوامل مستقیم و سطحی تعیین‌کننده رشد و توسعه اقتصادی است و نهادها عامل عمیق یا بنیادین تعیین‌کننده رشد^۲ و توسعه جوامع هستند. بر این اساس تنها با شناخت این عوامل بنیادین است که می‌توان چارچوبی را برای ارائه توصیه‌های سیاستی طراحی کرد که این چارچوب‌ها فراتر از توصیه‌ها و دستورالعمل‌هایی مانند پیشنهاد بهبود تکنولوژی در یک کشور است و با آن می‌توان خطر نتایج منفی ناخواسته و بالقوه این سیاست‌ها را به حداقل ممکن رساند (جانی و ندیری، ۱۳۹۲: ۴). اینجاست که تغییر سازوکارهای نهادی برای بهبود محیط کسب و کار به‌عنوان مهم‌ترین عامل ایجاد توسعه و رشد اقتصادی در ادبیات اقتصادی کشورهای در حال توسعه وارد شد.

بهبود محیط کسب و کار به‌عنوان یک استراتژی اقتصادی مکمل استراتژی خصوصی‌سازی است که از اواخر دهه ۱۹۹۰ مورد توجه نظریه‌پردازان و سیاستگذاران اقتصادی قرار گرفت. این تغییر در پارادایم سیاستگذاری، محصول طرح نظریات جدید اقتصادی مانند نظریات دسوتو^۳ و تحولات اقتصادی مانند تجربه چین است که در طول سه دهه، با فراهم کردن محیط مناسب کسب و کار، سهم بخش خصوصی در اقتصاد خود را چندین برابر کرد که رشد اقتصادی زیادی را به بار آورد.

---

1. Douglass North

2. Fundamental or Deep Determinants of Economic Growth

3. Hernando de Soto

۱-۲. مفهوم محیط کسب و کار و ادبیات سنجش آن

سازمان توسعه صنعتی ملل متحد^۱ (۲۰۱۰) محیط کسب و کار را مجموعه قوانینی که بر هزینه شرکت‌ها تأثیر دارد تعریف می‌کند (داوری، ۱۳۹۲: ۳). براساس این تعریف، یونیدو محیط کسب و کار را دربرگیرنده سه لایه می‌داند: لایه مرکزی که همان محیط کسب و کار قانونی^۲ است و دربرگیرنده قوانینی است که به افزایش هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم شرکت‌ها منجر می‌شود. مانند هزینه‌های نیروی کار، تأسیس و انحلال شرکت، مالیات و ... لایه میانی دربرگیرنده فضای سرمایه‌گذاری^۳ است که علاوه بر عناصر محیط قانونی شامل کیفیت زیرساخت‌ها، رژیم قانونی، ثبات سیاسی بازارهای مالی، آموزش و ... نیز می‌شود و می‌تواند به رشد، افزایش بهره‌وری و توسعه مشاغل شرکت‌ها کمک کند، لایه سوم و یا بیرونی، دولت است.

اما در واقع محیط کسب و کار شامل زیرساخت‌های اقتصادی، میزان سلامت سیستم اداری، امنیت اجتماعی، ثبات در سیاست‌های اقتصادی، قوانین و مقررات، کیفیت نظام قضایی و ... است که بر عملکرد شرکت‌ها تأثیر مستقیم دارند، ولی تغییر آنها فراتر از اختیارات و قدرت مدیران شرکت‌ها و کسب و کارهاست (همان: ۵). بر این اساس، به دلیل اهمیت یافتن موضوع محیط کسب و کار، هر ساله گزارش‌های متعدد بین‌المللی در زمینه رتبه‌بندی محیط کسب و کار کشورها منتشر می‌شود که هر یک با استفاده از رویکرد خاصی به ارائه گزارش از محیط کسب و کار کشورها می‌پردازند. در جدول ۱ مهم‌ترین ارزیابی‌های بین‌المللی محیط کسب و کار کشورها و شیوه رتبه‌بندی آنها آمده است.

1. The United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)

2. Regulatory Business Environment

3. Investment Climate

جدول ۱. مهم‌ترین گزارش‌های بین‌المللی در خصوص محیط کسب و کار کشورها

نام گزارش یا شاخص	ارائه‌دهنده	رویکرد گزارش	رتبه ایران در آخرین گزارش
انجام کسب و کار DB	بانک جهانی ^۱	ایجاد بنگاه‌ها	۱۲۰ از بین ۱۹۰ کشور در سال ۲۰۱۷
گزارش بنگاه‌ها ES	بانک جهانی	مشکلات اداره بنگاه‌ها	برای ایران انجام نمی‌شود
گزارش رقابت‌پذیری جهانی GCR	مجمع جهانی اقتصاد ^۲	رقابت‌پذیری اقتصادها	۷۴ از بین ۱۴۰ کشور در سال‌های ۲۰۱۶-۲۰۱۵
آزادی اقتصادی	بنیاد هریتیج ^۳	امنیت و آزادی اقتصادی	۱۷۱ از بین ۱۸۶ کشور در ۲۰۱۵
آزادی اقتصاد	مؤسسه فریزر	آزادی اقتصادی و کیفیت مقررات	۱۴۸ از بین ۱۵۹ کشور در سال ۲۰۱۶
دیده‌بان جهانی کارآفرینی GEM	مدرسه کسب و کار لندن LBS و کالج بابسون	ارزیابی کارآفرینی	ایران کشوری در حال گذار از اقتصاد مبتنی بر عوامل تولید به اقتصاد مبتنی بر کارایی است.
پیش‌بینی کسب و کار	مؤسسه بیزینس مانپور اینترنشنال BMI	سنجش ریسک اقتصادی استفاده از SWOT	رتبه ۱۵ در بین ۱۸ کشور منطقه در سال ۲۰۱۵
شاخص محیط کسب و کار	پیش‌بینی واحد اطلاعات مؤسسه اکونومیست ^۴	ریسک سرمایه‌گذاری	کسب نمره ریسک ۱۶ از ۸ در میان ۲۰۱ کشور و در رده کشورهای آفریقایی، در سال ۲۰۱۵
شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت IRPI	سازمان اتحاد حقوق مالکیت	تضمین‌های حقوق مالکیت	۱۰۸ از بین ۱۲۹ کشور در سال ۲۰۱۵

مأخذ: مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵ الف.

۲-۲. برداشت‌های گوناگون از محیط کسب و کار

محیط کسب و کار مفهومی بسیار عام با مضادین بسیار متنوع است. این تنوع باعث شده که هر فرد یا ارگان و مؤسسه از زاویه خاص به بحث محیط کسب و کار وارد شود که هرچند در جای خود درست است، اما امکان تغییر را محدود ساخته است. نمی‌توان برای همه اموری که بخشی از محیط کسب و کار هستند برنامه اجرایی تدوین کرد. به‌طور مثال، بی‌ثباتی سیاسی و مدیریتی یکی از مسائل مهم محیط کسب و کار است و بدون تردید از موانع مهم رشد بخش خصوصی و

1. World Bank Group
2. World Economic Froum (WEF)
3. Heritage Foundation
4. Economist Intelligence Unit (EIU)

هر فعالیت اقتصادی است. حل این مشکل، به اقدامات بسیار گسترده اجتماعی و سیاسی و اقتصادی نیاز دارد. آنچه در ادبیات جهانی تحت محیط کسب و کار به آن پرداخته می‌شود به این مصداق مهم از محیط کسب و کار نمی‌پردازد (میدری، ۱۳۹۲: ۳).

تحقیقات زیادی در خصوص سنجش و اندازه‌گیری محیط کسب و کار در کشورها صورت گرفته که در جدول ۱ به تعدادی از آنها اشاره شد. گروه بانک جهانی، مجمع جهانی اقتصاد، واحد اطلاعات اکونومیست که از پیش‌تازان ارزیابی مؤلفه‌های محیط کسب و کار در کشورهای مختلف بوده‌اند در ارزیابی محیط کسب و کار معمولاً با نظرخواهی از فعالان کسب و کار به رتبه‌بندی کشورها می‌پردازند، یعنی استعلام از کسانی که بنگاه‌های اقتصادی را اداره می‌کنند و براساس تعریف «محیط کسب و کار»، با عوامل برونزای مؤثر بر اداره و عملکرد بنگاه‌ها مستقیماً در ارتباط هستند. همان‌طور که اشاره شد هر یک از این گزارش‌های جهانی، با رویکردی خاص، «بخشی» از مؤلفه‌های محیط کسب و کار را که در کشورها به‌طور مشترک وجود دارد و قابل محاسبه است، می‌سنجند و طبعاً به اقتضائات ملی، بومی، اقلیمی و فرهنگی هر کشور توجهی ندارند (شهبازی غیائی، ۱۳۹۲: ۳). به‌عنوان مثال به‌هنگام محاسبه مدت زمان دریافت نیروی برق و ایجاد خطوط انتقال نیرو به اقتضائات اقلیمی و جغرافیایی همچون میزان ناهمواری‌های زمین توجه نمی‌کنند، یا به‌هنگام محاسبه مراحل دریافت مجوز برای تأسیس یک مؤسسه فرهنگی به اقتضائات فرهنگی و بومی خاص آن کشور از جمله نهادهای دینی و مذهبی در برخی کشورها که موجب افزایش مراحل دریافت استعلامات و مجوزها خواهد شد، توجه نمی‌شود.

هرچند انتقادهای زیادی از سوی محافل دانشگاهی و حتی گروه ارزیابی مستقل بانک جهانی بر این گزارش‌ها وارد شده است، اما هر یک از آنها در دامنه محدودی از بنیادهای حقوقی معتبرند و به‌دنبال آن نیستند تا تمام هزینه‌ها و مزایای ناشی از یک قانون یا رویه خاص را برای جامعه (به مفهوم عام آن و در هر کشور هدف) بررسی کنند و هدف این گزارش‌ها ایجاد یک مبنای واقعی برای اطلاع‌رسانی به تصمیم‌سازان است تا داده‌هایی درباره اثر نهادها و مقررات مربوط به کسب و کار بر نتایج فعالیت‌های اقتصادی مانند بهره‌وری، سرمایه‌گذاری، بخش غیررسمی، فساد اداری، بیکاری و فقر جهت انجام تحقیقات در اختیار بگذارند.

در این مطالعه با توجه به داده‌های رسمی و معتبر منتشر شده از سوی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، از پایش‌های محیط کسب و کار ایران، تعریف به کار گرفته شده این مرکز مورد استناد خواهد بود و داده‌های به دست آمده نیز مبتنی بر مؤلفه‌های استخراج شده از این تعریف است: «مؤلفه‌های محیط کسب و کار عواملی هستند که به طور مشترک بر اداره و عملکرد همه بنگاه‌ها در جامعه مورد مطالعه اثر می‌گذارند اما تقریباً خارج از کنترل مدیران بنگاه‌ها هستند. محیط کسب و کار عمدتاً در حوزه بنگاه‌های کوچک و متوسط بررسی و مطالعه می‌شود، زیرا بنگاه‌های بزرگ تا حدودی می‌توانند با صرف هزینه‌هایی مانند تبلیغات یا لابی در محافل سیاستگذاری، عوامل خارجی مؤثر بر اداره و عملکرد بنگاه‌هایشان را مهار کنند» (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵ الف: ۲). اما باید توجه داشت که داده‌های این مرکز نیز تنها نشان‌دهنده ارزیابی تشکلهای مشارکت‌کننده از محیط کسب و کار طی فصل زمانی مورد مطالعه است و نشان‌دهنده وضعیت محیط کسب و کار برای همه بنگاه‌های اقتصادی نیست.

۳. مروری بر پیشینه تحقیق

قزل ایاغ و بهروزی (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای به «ارزیابی شاخص‌های محیط کسب و کار استان خراسان جنوبی با استفاده از منطق فازی براساس الگوی تلفیقی محیط کسب و کار UNIDO و شاخص‌های دهگانه بانک جهانی» پرداخته‌اند. جامعه آماری مورد استفاده در این مطالعه متشکل از ۱۱۰ نفر از کارشناسان خبره استان بوده است. در تجزیه و تحلیل نتایج با استفاده از نمودار فازی مثلثی و روش ماکزیمم‌کننده ارزش، نشان داده شد که در جامعه مورد بررسی، در ابعاد هشتگانه، لایه اول الگو «زیرساخت‌ها» و «پیش‌بینی شرایط اقتصادی» در حد پایین‌تر از حد متوسط، «ثبات سیاسی» در حد بالاتر از متوسط، «مهارت‌ها و توسعه منابع انسانی»، «ابعاد رژیم قانونی» و «باز بودن بازارهای مالی» در حد متوسط قرار گرفته است.

بهبودی و ممی‌پور (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای به بررسی محیط کسب و کار استان آذربایجان شرقی پرداخته‌اند و راهکارهایی برای ارتقاء آن در راستای نیل به اهداف توسعه پایدار ارائه کرده‌اند که نتایج حاصل از این مطالعه به کل کشور نیز قابل تسری است. بدین منظور وضعیت محیط کسب و کار استان را با استفاده از شاخص‌های دهگانه بانک جهانی،

شاخص دهگانه ترکیبی و شاخص ۲۲ گانه ملی مورد پایش و ارزیابی قرار داده‌اند. نتایج تحقیق، تأکید بر وضعیت نامطلوب محیط کسب و کار استان آذربایجان شرقی دارد به طوری که تقریباً همه شاخص‌ها پایین‌تر از میانگین کشوری قرار داشته‌اند. در ادامه نیز با استفاده از روش دلفی، راهکارهایی برای بهبود هر یک از شاخص‌های مذکور با توجه به نظریات صاحب‌نظران حوزه علم، بخش خصوصی و دولتی گردآوری شده است.

غفارپور، نوری و ثامنی (۱۳۹۳)، در پژوهشی به بررسی محیط کسب و کار استان مرکزی با توجه به مؤلفه‌های مدل کسب و کار بانک جهانی^۱ پرداخته‌اند. روش مورد استفاده در این مطالعه، پرسشنامه‌ای و رجوع به آراء خبرگان و فعالان کسب و کار استان است و نتایج به دست آمده حاکی از وضعیت نامطلوب شاخص‌های بانک جهانی در این استان است. حال آنکه در برخی شاخص‌ها همچون زمان لازم جهت اخذ مجوزها و موافقت‌های ساخت و ساز و سهولت پرداخت مالیات، استان مرکزی نسبت به میانگین کشوری وضعیت بهتری داشته است.

محمدزاده، شهیکی‌تاش و اکبری (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای به تحلیل الگوی فضایی تخصیص هزینه‌های جاری و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در استان‌های ایران با استفاده از روش داده‌های پانل پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد رفتار بودجه‌ریزی و مالی دولت در ایران به طور مطلق کارایی محور نیست و متمایل به تخصیص بودجه به استان‌هایی است که تولید بالاتر دارند. افزایش سهم نفت در تولید داخلی استان‌ها نیز موجب کاهش اعتبارات مصوب در قالب بودجه‌های استانی شده است.

همپلوو و پرواژیکو^۲ (۲۰۱۳) در مقاله‌ای به ارزیابی محیط کسب و کار جمهوری چک و مقایسه آن با کشورهای عضو اتحادیه اروپا پرداخته‌اند. پرسش اصلی تحقیق مبتنی بر آن است که چرا رتبه محیط کسب و کار جمهوری چک در میان سایر کشورهای اتحادیه اروپا جایگاه مناسبی ندارد. داده‌های مورد استفاده از مطالعات بانک جهانی در گزارش Doing Business گردآوری شده و با استفاده از روش تحلیلی و توصیفی به پایش داده‌های مذکور پرداخته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که جمهوری چک نتوانسته در برخی

1. Doing Business

2. Hamplová and Provazníková

شاخص‌ها از جمله مراحل دریافت الکترونیسته، فرایندهای آغاز یک کسب و کار و پرداخت مالیات کیفیت لازم را در ارائه خدمات به فعالان کسب و کار دهد.

ابراهیم حیدر^۱ (۲۰۱۲)، در مقاله‌ای رابطه میان اصلاح مقررات گذاری کسب و کار و رشد اقتصادی را در ۱۷۲ کشور مورد بررسی قرار می‌دهد. او مجموعه‌ای از اصلاحات انجام شده در حوزه مقررات گذاری کسب و کار کشورهای هدف را در مدت پنج سال جمع‌آوری کرده و سپس این فرضیه را مورد آزمون قرار می‌دهد که «آیا اصلاح مقررات گذاری کسب و کار سبب افزایش رشد اقتصادی می‌شود؟» نتایج به دست آمده از این مقاله نشان می‌دهد اصلاح مقررات گذاری کسب و کار، برای رشد اقتصادی مفید است و با ۰/۱۵ درصد افزایش نرخ رشد در تولید ناخالص داخلی همراه است.

نیسترام^۲ (۲۰۱۰) در مقاله‌ای به بررسی اثر متقابل بین قوانین و مقررات کسب و کار و فعالیت‌های کارآفرینانه پرداخته است. وی در بخش تجربی با استفاده از داده‌های تابلویی در دوره زمانی ۲۰۰۲-۱۹۷۲ با استفاده از داده‌های ۲۳ کشورهای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۳ به شرح و بسط در روابط بین کارآفرینی و کارایی قوانین و مقررات کسب و کار پرداخته است. نتایج این تحقیق حاکی از وجود رابطه مثبت بین افزایش کارآفرینی و ایجاد کسب و کارهای نوین و کارایی قوانین و مقررات کسب و کار است.

۴. مبانی نظری و تحلیل داده‌ها

۴-۱. پایش مؤلفه‌های ملی محیط کسب و کار ایران

با توجه به مطالبی که تاکنون ذکر شد، ضروری است ارزیابی محیط کسب و کار در هر کشور، در چارچوب مؤلفه‌های بومی و داخلی آن صورت گیرد. به همین منظور مرکز پژوهش‌های مجلس با استفاده از روش دلفی به شناسایی و پایش «مؤلفه‌های ملی» محیط کسب و کار ایران با استفاده از آراء خبرگان و صاحب‌نظران این حوزه از جمله حدود ۸۰ تشکل اقتصادی سراسر کشور، طی سه مرحله اقدام کرد.

1. Ibrahim Haidar

2. Nystrom

3. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

در نهایت ۲۳ مؤلفه شناسایی شد که پایایی و روایی مؤلفه‌ها نیز مورد تأیید قرار گرفت. در ارزیابی وضعیت مؤلفه‌های محیط کسب و کار، به هریک از مؤلفه‌های ۲۳ گانه عددی بین ۱ تا ۱۰ تعلق می‌گیرد. نمره ۱۰ به منزله بدترین و نمره ۱ به منزله بهترین ارزیابی آن مؤلفه توسط تشکل‌های اقتصادی مشارکت‌کننده است که برای افزایش دقت در نتایج استان‌ها سهم هریک از بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات به‌عنوان ضریب استفاده شده است. اهمیت نسبی بخش‌های اقتصادی در هریک از استان‌ها، نیز مورد توجه قرار گرفته است. به‌عنوان مثال با توجه به سهم ۴۶ درصدی^۱ بخش صنعت و معدن استان مرکزی از تولید ناخالص داخلی استان، تشکل‌های مربوط به صنایع و معادن با همین ضریب تأثیر در استخراج نمره محیط کسب و کار استان مرکزی در نظر گرفته شده است.

بنابراین به‌منظور محاسبه شاخص ارزیابی هر مؤلفه ابتدا میانگین ارزیابی تشکل‌های هر استان در هر بخش، p_{ij} از طریق فرمول زیر محاسبه می‌شود.

$$p_{ij} = \frac{\sum_{k=1}^n P_{ijk}}{n_{ij}}$$

که P_{ijk} ارزیابی تشکل اقتصادی مشارکت‌کننده n ، هر استان i ، در هر بخش j است و اندیس k نشان‌دهنده تشکل مورد نظر بوده است. سپس وزن هر استان از تولید ناخالص داخلی بدون نفت کشور به‌عنوان وزن استان w_i و وزن بخش‌های اقتصادی استان، s_j در نظر گرفته شده است. بنابراین شاخص ارزیابی هر مؤلفه در هر استان $I_i = \sum_{j=1}^{\epsilon} s_j p_{ij}$ و شاخص ارزیابی هر مؤلفه در هر بخش $I_j = \sum_{i=1}^m w_i p_{ij}$ می‌شود و در نهایت شاخص ارزیابی هر مؤلفه در کل به‌صورت زیر محاسبه خواهد شد:

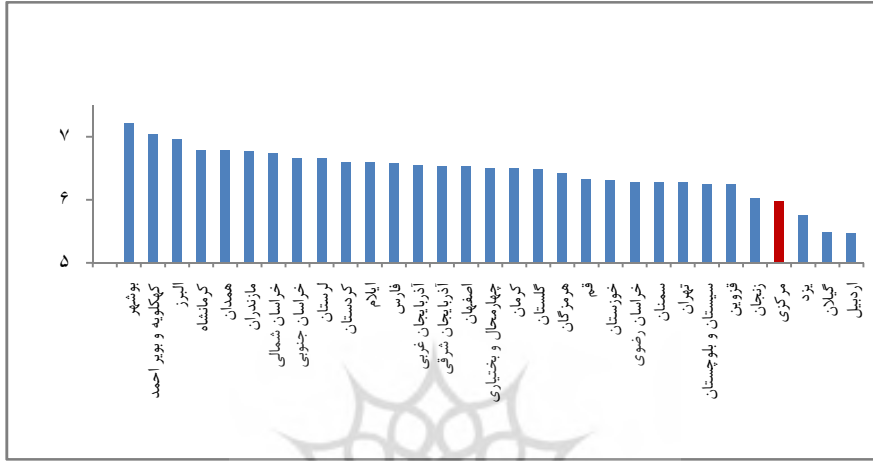
$$I = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^{\epsilon} w_i s_j p_{ij}$$

که این شاخص می‌تواند به‌عنوان متغیر جانشین (Proxy) برای نشان دادن شرایط محیط کسب و کار به کار رود. مزیت این متغیر حداقل‌سازی تأثیر محیط درونی بنگاه‌ها روی ارزیابی مؤلفه‌هاست (همان: ۴). در نمودار ۱ میانگین نمره دریافتی استان‌های کشور

۱. با توجه به داده‌های مرکز آمار در سال ۱۳۹۲، ۴۶ درصد از تولید ناخالص داخلی استان مرکزی به بخش صنعت و معدن مربوط است.

براساس روش بیان شده، در همه دوره انجام گزارش مذکور نشان داده شده است.

نمودار ۱. میانگین نمره محیط کسب و کار استان‌ها طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۰ (۱۰ بدترین نمره)

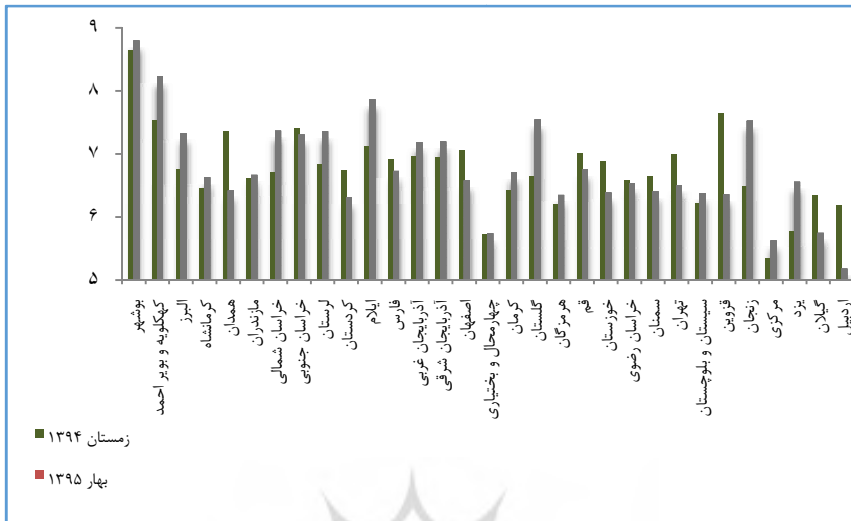

مأخذ: یافته‌های تحقیق، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵-۱۳۹۰.

نتایج نمودار حاکی از شرایط نامناسب محیط کسب و کار از دیدگاه ناظران و فعالان کسب و کار داخلی و مشارکت‌کننده در مطالعه مرکز پژوهش‌هاست، به طوری که همه ۳۱ استان کشور میانگین نمره‌ای بالای ۵ در پایش‌های فصلی محیط کسب و کار در دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۰ اخذ کرده‌اند که تا حدودی مؤید نتایج مطالعات بین‌المللی در خصوص محیط کسب و کار ایران است. بنابراین با توجه به مشکلات کنونی اقتصاد ایران و محدودیت‌های درآمدی دولت برای افزایش هزینه‌های دولتی و عمرانی و کمک به خروج از رکود بنگاه‌های خرد و متوسط، بهترین و کم‌هزینه‌ترین راه‌حل ممکن بهبود محیط کسب و کار برای بنگاه‌های داخلی و در نهایت جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی به اقتصاد ایران است.

اما با توجه به تغییرات نمره دریافتی استان‌ها در دو فصل انتهایی دوره مورد بررسی، یعنی فصل زمستان ۱۳۹۴ و فصل بهار ۱۳۹۵ که در نمودار ۲ نشان داده شده است، طی دو فصل گذشته ۱۸ استان از ۳۱ استان کشور با افت شاخص‌ها در محیط کسب و کار مواجه بوده‌اند و میانگین نمره بالاتری نسبت به فصل گذشته دریافت کرده‌اند.

نمودار ۲. مقایسه محیط کسب و کار استان‌ها در دو فصل اخیر (۱۰ بدترین نمره)

مأخذ: همان.

چهار دلیل عمده برای این رخداد می‌توان برشمرد که تأثیر مستقیم بر مؤلفه‌های مورد سنجش در پایش‌های محیط کسب و کار مرکز پژوهش‌ها دارد: ۱. تداوم شرایط رکودی بازارها که از کاهش قدرت خرید داخلی ناشی شده است و به موجب آن بنگاه‌ها با افزایش هزینه‌های ثابت از جمله پرداخت حقوق و بیمه اجباری کارگران و مشکلات ناشی از محدودیت‌های قانون کار در تعدیل نیرو مواجه شدند. ازسویی نیز به دلیل شرایط بازار، بخشی از چک‌های همکاران و مشتریان وصول نشده است. ۲. مشکلات نظام بانکی، از جمله نرخ سود بالا و دارایی‌های منجمد که توان تسهیلات‌دهی نظام بانکی به بنگاه‌ها و صنایع را به افول برد. ۳. عدم گشایش‌های بین‌المللی پس از برجام در زمینه‌های بانکی که به موجب آن نقل و انتقالات پول برای صادرات کالاها و نیز ورود کالاهای واسطه تولید، با مشکلات سابق دست‌به‌گریبان ماند. ۴. کاهش قیمت نفت که به موجب آن دولت همچنان در ایفای تعهدات خود به پیمانکاران و بخش خصوصی ناتوان باقی ماند.

با توجه به استفاده مطالعات خارجی از نمودارهای حبابی برای مقایسه شرایط محیط کسب و کار کشورها در دو حوزه نهادی و زیرساخت‌های دولتی، استفاده از این نمودارها

به‌عنوان روشی برای دسته‌بندی و مقایسه محیط کسب و کار استان‌های ایران به کار گرفته شد. بنابراین برای مقایسه شرایط استان‌ها تنها از منظر مؤلفه‌های محیط کسب و کار و نه شاخص‌های اقتصادی و براساس ارزیابی تشکل‌های اقتصادی مشارکت‌کننده، نمره اخذ شده از سوی استان‌ها در پایش‌های محیط کسب و کار مرکز پژوهش‌ها ملاک عمل قرار گرفت و با تقسیم‌بندی دامنه^۱ میانگین کل نمرات دریافتی استان‌های کشور در دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۰، به پنج طیف استان‌های با محیط کسب و کار بسیار مناسب (۵/۵۲-۵/۱۷)، مناسب (۵/۸۷-۵/۵۲)، قابل قبول (۶/۲۲-۵/۸۷)، بد (۶/۵۷-۶/۲۲)، بسیار بد [۶/۹۲-۶/۵۷]، در طبقه‌بندی ذیل قرار خواهند گرفت.

جدول ۲. طبقه‌بندی استان‌ها از نظر شرایط محیط کسب و کار (۱۰ بدترین نمره)

بسیار مناسب [۵/۱۷-۵/۵۲]	مناسب [۵/۵۲-۵/۸۷]	قابل قبول [۵/۸۷-۶/۲۲]	بد [۶/۲۲-۶/۵۷]	بسیار بد [۶/۵۷-۶/۹۲]
اردبیل، گیلان، یزد	مرکزی، زنجان	قزوین، سیستان و بلوچستان، تهران، سمنان، خراسان رضوی، خوزستان، قم، هرمزگان، گلستان، کرمان، چهارمحال و بختیاری	اصفهان، آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، فارس، ایلام، کردستان، لرستان، خراسان جنوبی، خراسان شمالی، مازندران، همدان، کرمانشاه	بوشهر، کهگیلویه و بویر احمد، البرز

مأخذ: یافته‌های تحقیق، مرکز پژوهش‌های مجلس ۱۳۹۵-۱۳۹۰.

همان‌طور که در نمودار ۱ آمده است به‌طور کلی محیط کسب و کار در همه استان‌های کشور شرایط مناسبی ندارند اما با مقایسه بین استانی در شرایط کنونی و در طبقات تعیین شده، عمده استان‌ها دارای محیط کسب و کار نامناسب، بد و بسیار بد هستند؛ استان‌هایی که غالباً بخش اعظم ارزش افزوده بخش‌های مختلف اقتصادی کشور را تولید می‌کنند به حمایت گسترده‌تری از بنگاه‌های اقتصادی و فعالان کسب و کار نیازمندند. در جدول ۳ استان‌های برتر در تولید ارزش افزوده بخش‌های مختلف اقتصادی کشور نشان داده شده است.

۱. کمترین نمره دریافتی مربوط به استان اردبیل با ۵/۱۷ و بیشترین نمره دریافتی مربوط به استان بوشهر با ۶/۹۲.

جدول ۳. استان‌های برتر در تولید ارزش افزوده بخش‌های مختلف اقتصادی (درصد)

بخش‌های اقتصادی	استان‌های برتر	سهم از ارزش افزوده بخش در کشور
بخش کشاورزی	مازندران	۹/۵
	فارس	۸/۷
	کرمان	۷/۱
	خوزستان	۶/۸
بخش صنایع و معادن	خوزستان	۲۵
	تهران	۱۱/۸
	اصفهان	۷/۹
	بوشهر	۶/۳
بخش خدمات	تهران	۳۶/۴
	خراسان رضوی	۶/۹
	اصفهان	۶
	فارس	۴/۵

مأخذ: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، ۱۳۹۳.

به‌عنوان مثال، استان خوزستان با سهم ۲۵ درصدی از ارزش افزوده بخش صنعت و معدن سهم ۶/۸ درصدی از بخش کشاورزی که در جایگاه اول استان‌های صنعتی کشور قرار می‌گیرد محیط کسب‌وکار مناسبی از نظر شکل‌های اقتصادی مشارکت‌کننده در مطالعات مرکز پژوهش‌ها، برای فعالیت‌های اقتصادی نداشته است.^۱

جدول ۴ به برخی از مهم‌ترین مشخصه‌های اقتصادی استان‌های با رتبه برتر در محیط کسب‌وکار کشور براساس داده‌های مرکز پژوهش‌ها پرداخته است. براساس اطلاعات مندرج در جدول، پنج استان با محیط کسب‌وکار بسیار مناسب و مناسب، غالباً استان‌های کوچک و

۱. بالا بودن ارزش افزوده استان خوزستان نسبت به سایر استان‌ها به دلیل قرارگیری عمده صنایع نفت و گاز و برخی بنگاه‌های بزرگ اقتصادی کشور در این استان است که با توجه به مزیت جغرافیایی و محل استحصال این محصولات در این استان ایجاد شده‌اند. همچنین با توجه به تعریف مرکز پژوهش‌های مجلس از محیط کسب‌وکار، این بنگاه‌های اقتصادی بزرگ تحت شمول پایش‌های مذکور نیستند و ارزش افزوده بالای استان لزوماً نشان‌دهنده شرایط مساعد کسب‌وکار در این استان نیست. همان‌طور که در ادامه اشاره شده است، استان‌های برتر در محیط کسب‌وکار، غالباً سهم کمی از ارزش افزوده بخش‌های مختلف اقتصادی کشور دارند.

ارزیابی مقایسه‌ای محیط کسب و کار استان مرکزی با محیط کسب و کار ... _____ ۴۰۹

با سهم عمده کشاورزی در ارزش افزوده کشور هستند و تنها استان مرکزی با سهم ۲/۳ درصدی از ارزش افزوده صنعت و معدن کشور، در جمع استان‌های با محیط کسب و کار مناسب و با رتبه چهار کشور حضور دارد. بنابراین یکی از دلایل وضعیت قابل قبول محیط کسب و کار برای شکل‌های مشارکت‌کننده در مطالعات مرکز پژوهش‌ها، در این استان‌ها نسبت به سایر استان‌ها می‌تواند سهم کوچک استان‌های مذکور از اقتصاد و جمعیت کشور و تراکم کم بنگاه‌های اقتصادی نیازمند سرمایه (سرمایه مورد نیاز بنگاه‌های فعال در بخش صنعت و معدن بیشتر از سایر بخش‌هاست) در این استان‌ها باشد که موجب توزیع متوازن‌تر امکانات و بودجه دولتی و توجه بیشتر حاکمیت به مسائل بنگاه‌های اقتصادی این استان‌ها شده است. در ادامه به بررسی این ادعا و پاسخ به سؤال اصلی مطالعه پرداخته شده است.

جدول ۴. استان‌های با محیط کسب و کار بسیار مناسب (درصد)

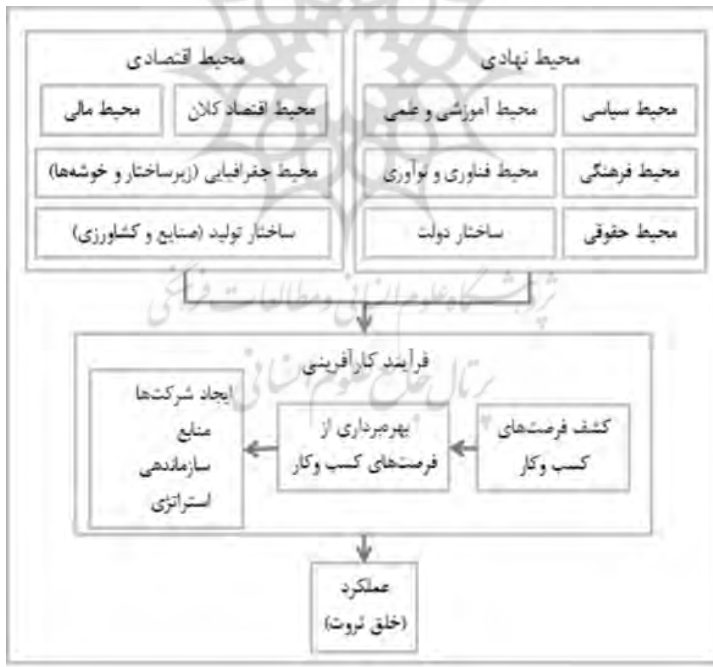
درصد جمعیت از کشور	سهم استان از تولید ناخالص داخلی بدون نفت	مهم‌ترین بخش اقتصادی تولیدکننده ارزش افزوده در استان	مهم‌ترین بخش اقتصادی تولیدکننده ارزش افزوده در کشور	رتبه محیط کسب و کار سال ۱۳۹۳	رتبه محیط کسب و کار سال ۱۳۹۴	رتبه محیط کسب و کار در بهار ۱۳۹۵	میانگین کل رتبه
۱/۶۶	۰/۵۸	کشاورزی، ۲/۵	خدمات، ۶۰/۷۸	اردبیل	۲	۱	۱
۳/۳	۱/۲۷	کشاورزی، ۳	خدمات، ۶۱/۲۴	گیلان	۱	۶	۴
۱/۴۳	۱/۰۸	کشاورزی، ۲	خدمات، ۵۳/۳۲	یزد	۳	۳	۱۴
۱/۸۸	۱/۰۲	صنعت و معدن، ۲/۳	صنعت و معدن، ۵۰/۱۵	مرکزی	۸	۴	۲
۱/۳۵	۰/۵۲	کشاورزی، ۲	خدمات، ۴۶/۳۴	زنجان	۵	۸	۲۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵ الف؛ اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی استان تهران، ۱۳۹۳.

با بررسی نتایج ۲۱ دوره پایش‌های محیط کسب و کار در مرکز پژوهش‌های مجلس

به‌طور میانگین، همواره چهار مؤلفه: ۱. مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها، ۲. ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی، ۳. وجود مفاسد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی، ۴. بی‌تعهدی شرکت‌ها و مؤسسات دولتی در پرداخت بقوق بدهی خود به پیمانکاران، به‌عنوان بزرگ‌ترین چالش‌های عنوان شده از سوی فعالان کسب‌وکار در سراسر ایران معرفی شده است. براساس نظریه عمومی کارآفرینی شین مؤلفه‌های مهم محیط کسب‌وکار، در دو مجموعه محیط اقتصادی و محیط نهادی تقسیم می‌شوند که هریک به محیط‌های جزئی‌تر با توجه به شکل ۱ تقسیم می‌شوند. بنابراین با استفاده از نظریه شین مهم‌ترین مشکلات بنگاه‌های اقتصادی ایران حاوی دو مؤلفه از محیط اقتصادی و دو مؤلفه از محیط نهادی هستند (Shane, 2003).

شکل ۱. مدل کارآفرینی شین

Source: Shane, 2003.

دو مؤلفه محیط اقتصادی: ۱. دریافت تسهیلات از بانک‌ها و ۲. ضعف بازار سرمایه،

با عنوان زیر محیط مالی و دو مؤلفه محیط نهادی: ۱. وجود مفاصل اقتصادی در دستگاه‌های دولتی و ۲. بی‌تعهدی شرکت‌های دولتی در پرداخت بملق بدهی‌های خود، با عنوان زیر محیط سیاسی و ساختار دولت از جمله این موارد است.

برای بررسی نقش حاکمیت^۱ در رفع مسائل کسب و کار استان‌های کشور، (چگونگی توزیع امکانات مالی و نهادی حاکمیت جهت ایجاد بستر مناسب برای فعالیت بنگاه‌های اقتصادی) از نمرات اختصاص داده شده به چهار مؤلفه استفاده شده است. برای این مهم، نمرات اختصاص داده شده از سوی فعالان کسب و کار و تشکل‌های اقتصادی هریک از استان‌ها در ۲۱ دوره پایش مذکور به دست آمده است. با محاسبه میانگین این نمرات برای هر مؤلفه در هر استان در ۲۱ دوره پایش، و سپس محاسبه میانگین نمره هر مؤلفه برای هر گروه استان‌های عضو در طبقات جدول ۲، برای ایجاد تصویری مناسب از میزان حمایت حاکمیت از بنگاه‌ها در هریک از گروه‌های استانی، از نمودارهای حبابی^۲ بهره گرفته شده که نتایج حاصل، در نمودار ۳ نمایش داده شده است.

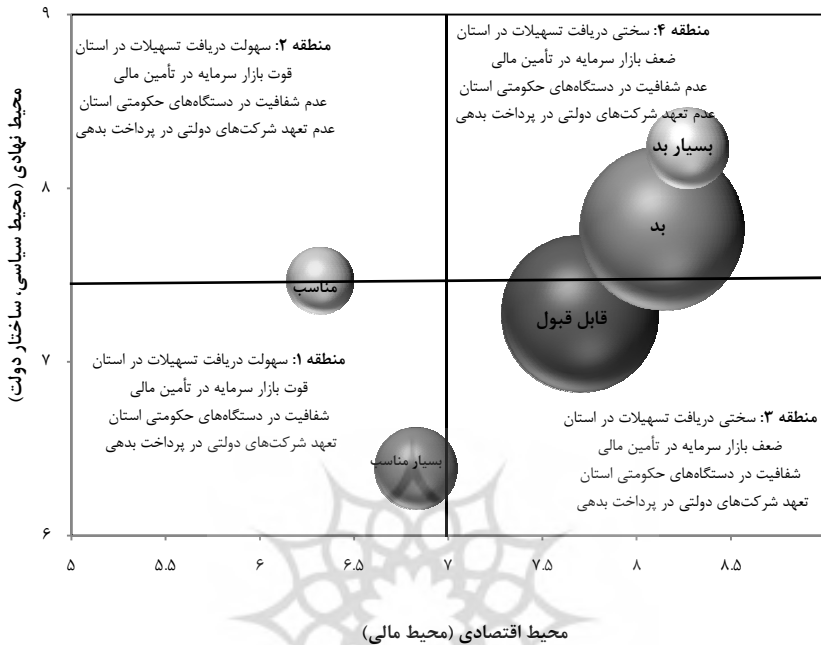
جدول ۵. میزان حمایت حاکمیت از بنگاه‌ها در گروه‌های استانی تفکیک شده از لحاظ شرایط محیط کسب و کار (۱۰ بدترین نمره)

گروه‌های استانی	بسیار مناسب	مناسب	قابل قبول	بد	بسیار بد
محیط اقتصادی	۶/۸۳	۶/۳۲	۷/۷۰	۸/۱۳	۸/۲۷
محیط نهادی	۶/۱۸	۷/۲۶	۷/۰۷	۷/۵۶	۸/۰۲

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

۱. در خصوص نقش حاکمیت در هریک از چهار مؤلفه اصلی محل کسب و کار در مورد یک، با توجه به آنکه عمده منابع نظام بانکی کشور در دست بانک‌های دولتی است و در غیر آن نیز دولت و بانک مرکزی توانایی اعمال قدرت و الزام قانونی دارند، در خصوص سه مورد مطرح شده دیگر نیز به‌طور مستقیم حاکمیت اثرگذار است.

نمودار ۳. میزان حمایت حاکمیت از بنگاه‌ها (۱۰ بدترین نمره)

مأخذ: همان.

با توجه به نمودار ۳ و ویژگی مناطق تعیین شده در نمودار، غالب گروه‌های استانی و به تبع استان‌های کشور در مناطق ۳ و ۴ نمودار قرار می‌گیرند و فعالان حوزه کسب‌وکار و تشکل‌های اقتصادی مشارکت‌کننده در مطالعات مرکز پژوهش‌های این استان‌ها، محیط نهادی و به‌خصوص محیط اقتصادی (زیرمحیط مالی) را برای فعالیت‌های کسب‌وکار بسیار نامناسب می‌دانند و ضعف محیط مالی را در شرایط نامناسب محیط کسب‌وکار این استان‌ها مؤثر ارزیابی می‌کنند. حتی استان‌های حاضر در گروه با محیط کسب‌وکار بسیار مناسب به‌رغم داشتن محیط نهادی مساعد به همان میزان از محیط نامناسب مالی رنج می‌برند و این تأییدکننده فرضیه دسترسی بهتر تشکل‌های اقتصادی (بنگاه‌های همکار در مطالعه مرکز پژوهش‌ها) و بنگاه‌های فعال در استان‌های گروه با شرایط کسب‌وکار بسیار مناسب به امکانات دولتی و حکومتی است که محیط نهادی مناسب این استان‌ها را رقم زده است. اما

از جدول ۵ و نمودار ۳ چنین استنباط می‌شود که عمده مشکلات بنگاه‌های اقتصادی کشور در حمایت‌های مالی ناکافی است.

بنگاه‌ها در محیط کسب و کار، تنها به پیش‌بینی و برنامه‌ریزی برای ریسک‌های تجاری قادرند و در شرایط بحرانی، بنگاه‌ها به حمایت مالی حاکمیت و دولت نیازمندند و این در حالی است که نمودار ۳ نشان می‌دهد توازن در توزیع امکانات محیط مالی در استان‌های کشور برقرار نبوده و استان‌های با محیط کسب و کار بسیار مناسب و مناسب نسبت به سایر گروه‌های استانی از محیط مالی مساعدتری برخوردار بوده‌اند که تأییدکننده نتایج حاصل از مطالعه محمدزاده، شهیکی تاش و اکبری (۱۳۹۶) در خصوص تخصیص نامناسب و ناکارای هزینه‌های جاری و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در قالب بودجه‌های مصوب در استان‌های ایران است.

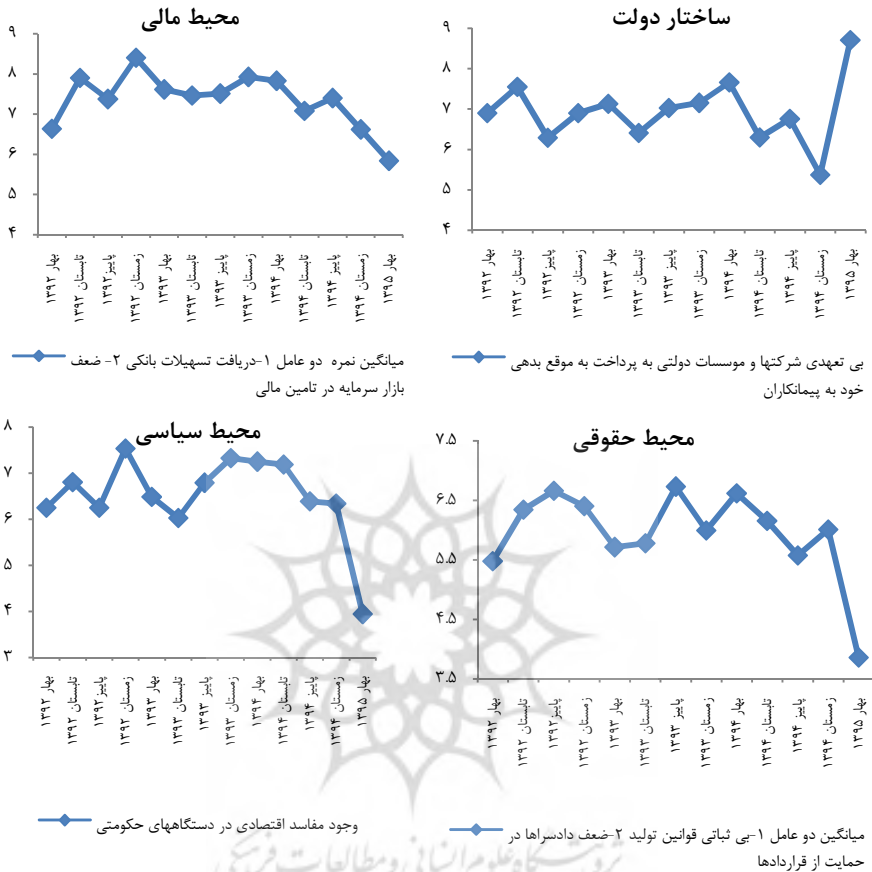
۲-۴. ارزیابی گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس از محیط کسب و کار استان مرکزی

این بخش از مطالعه به دنبال پاسخ به قسمت دوم سؤال مطالعه است و پس از بررسی وضعیت محیط کسب و کار استان مرکزی براساس ارزیابی تشکل‌های مشارکت‌کننده، به مقایسه با میانگین کشوری و استان‌های برتر پرداخته است.

همان‌طور که در نمودار ۱ مشاهده شد براساس میانگین نمرات کسب شده پایش‌های محیط کسب و کار استان‌ها، استان مرکزی در مقام مقایسه‌ای با سایر استان‌های کشور، رتبه چهار را به خود اختصاص داده است که از نظر تشکل‌های مشارکت‌کننده در طبقه استان‌های با شرایط کسب و کار مناسب قرار می‌گیرد. اما با این وجود بنگاه‌های اقتصادی استان مرکزی نیز با چالش‌های متعددی مواجه‌اند.

برای مشاهده دورنمای بهتر از تحولات محیط کسب و کار استان مرکزی در پنج فصل گذشته با استفاده از نظریه شین روند تغییرات کمی محیط‌های نهادی و اقتصادی استان مرکزی در نمودار ۴ بررسی شده است که براساس آن عملکرد ضعیف استان مرکزی در زیرمحیط ساختار دولت به‌رغم پیشرفت قابل ملاحظه در سایر محیط‌ها (محیط مالی، حقوقی و سیاسی) طی پنج فصل گذشته قابل درک است.

نمودار ۴. روند تغییرات زیرمجموعه‌های نهادی و اقتصادی استان مرکزی طی دوره ۱۳۹۲-۱۳۹۵

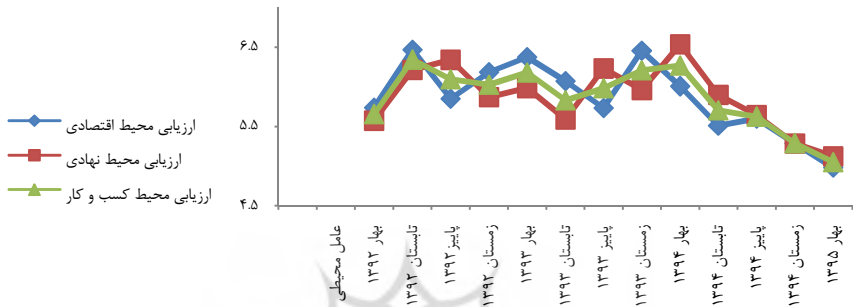
مأخذ: یافته‌های تحقیق، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵ الف.

بنابراین ارزیابی، تشکل‌های مشارکت‌کننده از محیط‌های اقتصادی و نهادی که

۱. زیر محیط ساختار دولت: شامل مؤلفه بی‌تعهدی شرکت‌ها و مؤسسات دولتی در پرداخت به موقع بدهی خود به پیمانکاران.
- محیط مالی: شامل مؤلفه‌های: ۱. مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها، ۲. ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی.
- محیط حقوقی: شامل مؤلفه‌های: ۱. بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری، ۲. ضعف دادسراها در رسیدگی مؤثر به شکایات و اجبار طرف‌های قرارداد به انجام تعهدات.
- محیط سیاسی: شامل مؤلفه، وجود مفاسد سیاسی در دستگاه‌های حکومتی.

مجموعاً نشان‌دهنده محیط کسب و کار استان مرکزی هستند، در پنج فصل گذشته رو به بهبود بوده است که در نمودار ۵ مشاهده می‌شود.

نمودار ۵. روند تغییرات محیط نهادی - اقتصادی و کسب و کار استان مرکزی طی دوره ۱۳۹۲-۱۳۹۵

مأخذ: همان.

اما برای ارتقاء رتبه استان مرکزی به گروه استان‌های با محیط کسب و کار بسیار مناسب، باید در مؤلفه ساختار دولت و پرداخت بدهی مؤسسات و شرکت‌های دولتی به پیمانکاران و طرف‌های قرارداد، بهبود با سرعت بیشتری حاصل شود.

نمودار ۶. مقایسه مهم‌ترین مسائل مبتلا به محیط کسب و کار استان مرکزی در قیاس با میانگین کشوری و میانگین استان‌های برتر (۱۰ بدترین نمره)

مأخذ: همان.

همان‌طور که در نمودار ۶ مشاهده می‌شود، وضعیت بنگاه‌های استان مرکزی در مؤلفه‌های مربوط به محیط مالی یعنی دریافت تسهیلات از بانک‌ها و وضعیت بازار سرمایه نسبت به میانگین کشوری، استان‌های با محیط کسب‌وکار بسیار مناسب و استان دارای رتبه یک، در موقعیت ویژه و مناسبی قرار دارد و نشان می‌دهد براساس ارزیابی تشکلهای مشارکت‌کننده در مطالعات مرکز پژوهش‌ها، فعالیت نظام بانکی استان در اعطای تسهیلات به بنگاه‌های اقتصادی، توانسته است رضایت نسبی بنگاه‌ها و فعالان کسب‌وکار را جلب کند. از سوی دیگر بازار سرمایه نیز در تأمین مالی و نقدینگی تولید استان مؤثر بوده است (هرچند همچنان دریافت تسهیلات بانکی و ضعف بازار سرمایه مهم‌ترین مشکلات بنگاه‌های استان مرکزی از سوی فعالان کسب‌وکار معرفی شده است).

براساس ارزیابی تشکلهای مشارکت‌کننده، مؤلفه نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی، مشکل مشترک میان استان‌های با محیط کسب‌وکار بسیار مناسب (اردبیل، گیلان و یزد) و استان مرکزی است که با توجه به وجود صنایع کوچک و متوسط در استان‌های مرکزی و یزد و نیز اهمیت و بزرگی بخش کشاورزی در استان‌های اردبیل و گیلان، فشار قابل ملاحظه نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی بر بنگاه‌های اقتصادی موجود در این استان‌ها قابل درک است. هرچند در این مؤلفه نیز اهمیت موضوع برای بنگاه‌های اقتصادی استان مرکزی نسبت به میانگین استان‌های با محیط کسب‌وکار بسیار مناسب شدت کمتری دارد و میانگین نمره پایین‌تری از سوی فعالان کسب‌وکار و تشکلهای مورد مطالعه استان مرکزی به این مؤلفه اختصاص یافته است. اما در مؤلفه کیفیت عملکرد ساختار دولت یعنی بی‌تعهدی شرکت‌ها و مؤسسات دولتی در پرداخت بموقع بدهی خود به پیمانکاران، گرچه همچنان بنگاه‌های استان مرکزی نسبت به میانگین کشوری وضعیت مناسب‌تری دارند اما در مقایسه با میانگین نمره دریافتی از سوی استان‌های برتر و استان با رتبه ۱، فاصله چشمگیری مشاهده می‌شود که برای ارتقای رتبه استان مرکزی و حضور در جمع استان‌های با محیط کسب‌وکار بسیار مناسب توجه جدی به این مسئله لازم است.

۳-۴. راهکارهایی برای اصلاح و ارتقای محیط کسب و کار استان مرکزی

۱-۳-۴. بهبود اعطای تسهیلات به بنگاه‌ها

تأمین مالی در هر کسب و کاری مهم‌ترین عامل برای شروع یا تداوم فعالیت مورد نظر است. در کشور ما بیشتر تأمین مالی متکی به نظام بانکی است و تأمین مالی بازارمحور که بازار سرمایه و مشتقات آن را شامل می‌شود هنوز به بلوغ و توانمندی کافی برای جذب سرمایه‌ها و هدایت به بخش تولید، نرسیده است. به طوری که در آخرین مطالعات انجام شده در حوزه معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، در برخی از سال‌ها در سبد تأمین مالی کشور اتکا به منابع بانکی بعضاً تا ۷۰ درصد نیز رسیده است (غفارپور، نوری و ثامن، ۱۳۹۳: ۳۷۳). بنابراین شاخص‌های عملکرد نظام بانکی در حمایت از حوزه کسب و کار از اهمیت بالایی برخوردار است. همان‌طور که پایش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی نشان می‌دهد مهم‌ترین دغدغه فعالان کسب و کار در سراسر کشور، موضوع تأمین مالی بوده است که برای شروع و استمرار یک فعالیت اقتصادی در قالب نیازهای سرمایه در گردش و سرمایه‌گذاری جایگزین (جایگزینی استهلاک) از الزامات است. با بررسی نسبت تسهیلات به سپرده بعد از کسر سپرده قانونی، در استان مرکزی طی دوره ۱۳۸۹ تا شهریور ۱۳۹۵، روند کاهشی این نسبت قابل مشاهده است. اما این در حالی است که طی سال‌های ۱۳۹۱-۱۳۸۹، بانک‌های استان بیش از ۱۰۰ درصد منابع در دسترس خود را تسهیلات اعطا کرده‌اند که براساس استانداردهای کمیته بال^۱ سوئیس برای نظام بانکداری، نسبت تسهیلات به سپرده‌ها نباید بیشتر از ۸۰ درصد باشد. این شیوه پرداخت تسهیلات موجب اضافه برداشت بانک‌ها از بانک مرکزی و در نهایت افزایش نرخ پول شده است که گرانی تسهیلات دریافت شده و ناتوانی بنگاه‌ها برای بازپرداخت وام‌های دریافتی را در پی داشته است در نهایت توان وام‌دهی نظام بانکی را به افول می‌برد و زیان اصلی را متوجه بنگاه‌ها و افت تأمین مالی از سوی بانک‌ها می‌کند.

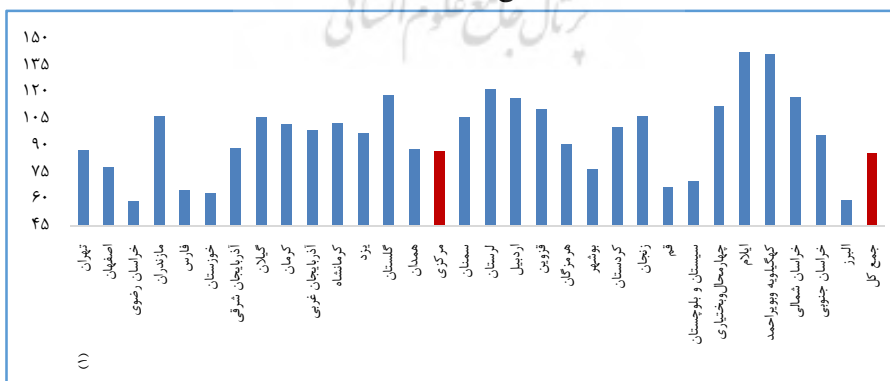
جدول ۶. نسبت سپرده به تسهیلات در استان مرکزی طی دوره ۱۳۸۹-۱۳۹۵ (میلیارد ریال)

سال	سپرده‌ها بعد از کسر سپرده قانونی	تسهیلات	نسبت تسهیلات به سپرده در دسترس
۱۳۸۹	۲۷۶۱۴	۳۴۲۲۶	٪۱۲۳/۹
۱۳۹۰	۳۳۱۸۵/۶	۳۹۱۲۳/۲	٪۱۱۷/۸
۱۳۹۱	۴۰۸۱۴/۱	۴۲۵۰۶/۵	٪۱۰۴/۱
۱۳۹۲	۵۰۲۵۰	۴۹۱۲۲/۳	٪۹۷/۷
۱۳۹۳	۶۳۸۵۶	۵۶۵۶۵/۹	٪۸۸/۵
۱۳۹۴	۸۶۹۲۸/۷	۷۵۷۹۸/۴	٪۸۷/۱
۶ ماهه ابتدای ۱۳۹۵	۹۲۸۲۹/۶	۸۰۷۹۵/۷	٪۸۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۵ الف.

همان‌طور که از جدول ۶ مشاهده می‌شود، این نرخ در سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۹۵ تعدیل شده و در محدوده استاندارد بین‌المللی در ۹۰-۸۰ درصد تثبیت شده است. جایگاه استان مرکزی در اعطای تسهیلات به نسبت سپرده‌های وارده در بین سایر استان‌های کشور نیز با توجه به نمودار ۷ برابر با میانگین کشوری و تأمین‌کننده منافع هر سه ضلع ذی‌نفع، تسهیلات‌گیرنده، بانک (سهامدار) و سپرده‌گذار است.

نمودار ۷. نسبت تسهیلات‌دهی نظام بانکی به سپرده‌های در دسترس در استان‌های کشور در سال ۱۳۹۴ (درصد)

مأخذ: یافته‌های تحقیق، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۵ الف.

بنابراین با توجه به شرایط کنونی و منابع محدود بانکی، انتظار دریافت بیشتر تسهیلات بانکی غیرمقولانه به نظر می‌رسد و تلاطم نظام پولی و بانکی کشور را در پی خواهد داشت. لذا راه‌حل بهتر آن است که منابع موجود را به سمت حمایت بیشتر از بنگاه‌های اقتصادی با هدف تأمین منابع مورد نیاز برای سرمایه در گردش، هدایت کرد؛ زیرا واحدهای تولیدی بسیاری وجود دارند که به‌رغم گذر از شرایط سخت اقتصادی سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۴ بنابه دلایلی که خارج از حیطه اختیار و اراده آنها بوده است، همانند نوسانات شدید نرخ ارز یا تغییر در ارتباط نظام بانکی داخلی با بانکداری بین‌الملل، با وجود برخورداری از ظرفیت و توان سودآوری بالا، با ظرفیت‌های پایین و فقط جهت حفظ بقاء در حال کار هستند و تأمین سرمایه در گردش این بنگاه‌ها در کوتاه‌مدت (نسبت به ایجاد بنگاه‌های جدید، یا ارائه تسهیلات برای هزینه‌های ثابت بنگاه‌ها) توان ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی را داراست.

جدول ۷. مانده کل تسهیلات اعطایی بانک‌های دولتی و نیمه‌دولتی استان مرکزی به تفکیک بخش‌های عمده اقتصادی (میلیارد ریال)

درصد تغییرات	سال ۱۳۹۴		سال ۱۳۹۳		بانک عامل
	سهام از کل	میزان	سهام از کل	میزان	
۹/۲	۱۷	۱۳۲۹۸	۱۷/۸	۱۲۱۸۱	کشاورزی
-۳/۷	۱۴/۲	۱۱۱۴۸	۱۷/۰	۱۱۵۷۱	صنعت و معدن
۱۴/۵	۴۰/۱	۳۱۴۳۴	۴۰/۲	۲۷۴۵۲	ساختمان و مسکن
۳۴/۷	۲۳/۴	۱۸۳۵۸	۲۰	۱۳۶۲۷	خدمات، بازرگانی و صادرات
۲۰/۱	۵/۲	۴۱۰۷	۵	۳۴۲۱	سایر
۱۴/۸	۱۰۰	۷۸۳۴۵	۱۰۰	۶۸۲۵۲	جمع کل

مأخذ: یافته‌های تحقیق، اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان مرکزی، ۱۳۹۵.

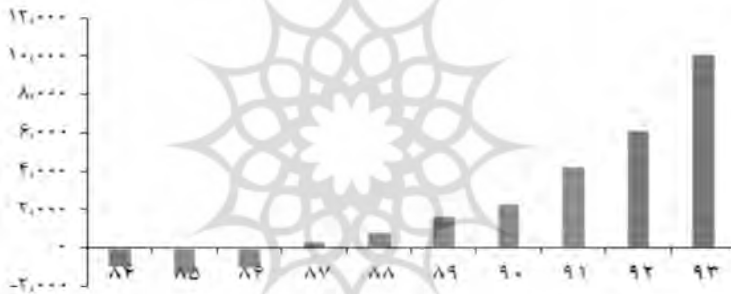
در جدول ۷ در برش استانی، با بررسی سهم بخش‌های مختلف اقتصادی از تسهیلات بانکی دریافتی و با توجه به آنکه عمده ارزش‌افزوده استان به میزان ۵۰/۱۵ درصد در

بخش صنعت و معدن تولید می‌شود، اما علاوه بر سهم کوچک تسهیلات اختصاص یافته به بخش صنعت و معدن، رشد منفی نسبت به سال گذشته داشته است که نیازمند توجه بیشتر مسئولان استانی جهت هدایت منابع مالی به این بخش جهت تأمین سرمایه در گردش است.

۲-۳-۴. راهبردهایی برای بهبود شرایط ساختاری دولت در پرداخت بدهی به پیمانکاران

طی سال‌های گذشته همواره استان مرکزی از جمله استان‌های با مازاد تراز بودجه‌ای بوده است که در نمودار ۸ قابل مشاهده است.

نمودار ۸. تراز بودجه استان مرکزی طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۸۴ (میلیارد ریال)

مأخذ: یافته‌های تحقیق، اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان مرکزی، سال‌های مختلف.

اما به‌رغم این درآمدزایی بالا، بخش کوچکی از درآمدهای استان در خود استان مصرف شده به طوری که در بودجه‌های سالانه نسبت مصارف به درآمد استان حداکثر تا ۲۵ درصد بوده است و از این لحاظ در آخرین رتبه‌ها در میان سایر استان‌ها قرار می‌گیرد. بنابراین با توجه به آنکه یکی از عمده‌ترین مشکلات شناسایی شده از سوی فعالان کسب و کار استان در محیط کسب و کار، بی‌تعهدی شرکت‌ها و مؤسسات دولتی در پرداخت بدهی به پیمانکاران بوده است (به طوری که در قیاس با استان‌های برتر با فاصله محسوسی قرار گرفته است)، پیشنهاد می‌شود مسئولان استانی و نمایندگان استان در زمینه جذب اعتبارات به استان مرکزی و پرداخت بخشی از بدهی‌های دستگاه‌های دولتی به

پیمانکاران، با توجه به اختلاف کنونی میان درآمدهای استانی و بودجه‌های تخصیصی، رایزنی‌های بیشتری اعمال کنند.

جدول ۸. سهم درآمد و مصارف استان مرکزی از بودجه‌های عمومی کشور در بودجه‌های سالانه طی دوره ۱۳۹۳-۱۳۹۶ (میلیارد ریال)

سال	درآمد استان	رتبه	مصارف استان	رتبه	نسبت مصارف به درآمد	رتبه
۱۳۹۳	۹،۳۵۶	۱۲	۲،۳۲۰	۲۰	٪۲۵	۲۵
۱۳۹۴	۱۳،۷۰۹	۱۰	۲،۳۵۸	۲۰	٪۱۷	۲۸
۱۳۹۵	۱۶،۴۲۲	۱۰	۳،۱۶۴	۲۲	٪۱۹	۲۸
۱۳۹۶	۱۹،۵۶۸	۱۱	۳،۵۹۶	۲۲	٪۱۸	۲۸

مأخذ: یافته‌های تحقیق، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵ ب.

۳-۳-۴. راهبردهایی برای بهبود نرخ بیمه اجباری کارکنان

یکی از دلایلی که سبب شده است رتبه ایران در محیط کسب و کار در سطح نازلی قرار گیرد، وجود مشکلات در حوزه ارتباط کارفرمایان با سازمان تأمین اجتماعی است که فعالان اقتصادی در محافل عمومی و خصوصی همواره از آن سخن می‌گویند. در استان مرکزی نیز فعالان کسب و کار این مؤلفه را از مهم‌ترین دغدغه‌های خود عنوان کرده‌اند.

در ایران بیمه‌های اجتماعی به دلیل الزام قانونی، اجباری است و روابط بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار در بیمه‌های اجتماعی براساس قانون تعیین می‌شود. حق بیمه اجتماعی نیز بر مبنای درصدی از حقوق و دستمزد رسمی شاغلان تعیین و دریافت می‌شود. اما با توجه به آنکه سطح حقوق و دستمزد در ایران به نسبت کشورهای منطقه بسیار پایین است، هرگونه کاهش در نرخ حق بیمه، موجب کاهش منابع مالی سازمان تأمین اجتماعی برای تأدیه تعهدات سنگینی که بر عهده دارد خواهد شد. گفتنی است سازمان تأمین اجتماعی به عنوان بزرگ‌ترین صندوق بیمه‌ای مزد و حقوق‌بگیران بخش خصوصی، کارکنان قراردادی بخش دولتی و مشمولان قانون کار که به‌طور اجباری بیمه شده‌اند بنا به جدول ۹ در دو حیطه خدمات درمانی و مستمري بازنشستگی مجموعه عظیمی از افراد جامعه را تحت پوشش دارد.

جدول ۹. وضعیت شاخص‌های بیمه‌ای در سازمان تأمین اجتماعی طی دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۳ (نفر)

شاخص	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳
مستمری‌بگیران	۲,۲۱۶,۶۰۷	۲,۳۸۶,۸۷۶	۲,۵۷۴,۶۹۲	۲,۷۳۸,۵۸۷
بیمه‌شدگان اصلی (شاغلان)	۱۱,۴۹۷,۰۸۹	۱۲,۲۸۶,۶۸۳	۱۲,۸۰۸,۰۴۷	۱۳,۲۷۸,۶۲۹
نسبت وابستگی	۵/۱۸	۵/۱۴	۴/۹۷	۴/۸۴

مأخذ: یافته‌های تحقیق، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵ ب؛ موسوی خطاط، ۱۳۹۴.

این در حالی است که با توجه به جدول ۱۰ نسبت وابستگی که بیانگر نسبت تعداد شاغلان حال حاضر به تعداد مستمری‌بگیران سازمان تأمین اجتماعی است در حال کاهش است به طوری که این نسبت در سال ۱۳۵۵، برابر ۲۴ بوده است در سال ۱۳۹۳ به ۴/۸۴ کاهش یافته است که از بحران موجود در بیمه‌های اجتماعی در کشور پرده برمی‌دارد. از طرفی طی سال‌های گذشته، همواره تورم بخش بهداشت و درمان بالاتر از تورم عمومی کشور بوده و نرخ افزایش دستمزدها نیز پایین‌تر از تورم عمومی بوده است که حق بیمه دریافتی سازمان و در نهایت منابع سازمان را به شدت کاهش داده که در جدول ۱۰ آمده است.

جدول ۱۰. مقایسه بین نرخ تورم عمومی، تورم بهداشت و درمان و نرخ افزایش حقوق طی دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۵ (درصد)

سال	تورم عمومی	تورم بخش بهداشت و درمان	نرخ افزایش حقوق
۱۳۹۰	۲۱/۵	۱۷/۲	۹
۱۳۹۱	۳۰/۵	۲۴/۷	۱۸
۱۳۹۲	۳۴/۷	۳۸/۴	۲۵
۱۳۹۳	۱۵/۶	۳۱/۷	۲۵
۱۳۹۴	۱۱/۹	۲۳/۸	۱۷
۱۳۹۵	۸/۴	۱۶/۶	۱۴

مأخذ: یافته‌های تحقیق، سری زمانی بانک مرکزی (سال‌های مختلف)، موسوی خطاط (۱۳۹۴).

به‌طور کلی با بررسی سری‌های زمانی، تورم بخش بهداشت و درمان به لحاظ تاریخی غالباً بالاتر از تورم عمومی کشورهاست که به دلیل تکنولوژی‌های انحصاری و وارداتی آن،

عرضه کنندگان محدود کالا و خدمات در این بخش، رشد سالمندی و ضعف پوشش‌های بیمه‌ای، این شکاف در ایران بیشتر است (احمدی، یوسفی و فضائلی، ۱۳۸۹: ۱۲).

بنابراین با توجه به مطالب ذکر شده با تعهدات سنگین بیمه‌های اجتماعی که همه مخاطرات زندگی پیش از تولد تا پس از مرگ بیمه‌شدگان، اعم از بیماری‌ها، حوادث، بیکاری، سالمندی، از کارافتادگی و فوت را دربرمی‌گیرد و قوانین تحمیلی و غیر کارشناسی سال‌های اخیر به بدنه بیمه‌های اجتماعی از جمله بازنشستگی‌های پیش از موعد، مشاغل سخت و زیان‌آور و ...، کاهش نرخ بیمه پرداختی غیر معقول و نشدنی به‌نظر می‌رسد و چنانکه تجربه نشان داده است حتی تصویب و اجرای برخی قوانین مقطعی و شتابزده برای کاهش بیکاری و توسعه کسب و کار مانند معافیت از پرداخت حق بیمه سهم کارفرما، خروج برخی کارگران از شمول قانون کار و بیمه، منع بازرسی از کارگاه‌ها و ... نتیجه مثبتی در کارآمدی واحدهای تولیدی نداشته است.

در این راستا به‌نظر می‌رسد پس از مشکلات کلان اقتصادی و مرتبط با رکود موجب شده با وجود کاهش درآمد بنگاه‌ها، هزینه‌های ثابت تولید از جمله پرداخت حق بیمه کارکنان، فشار مضاعفی بر فعالان کسب و کار وارد آورد. عمده مسائل کارفرمایان با سازمان تأمین اجتماعی در حوزه ضوابط اجرایی، رویه‌های شناسایی کارگاه‌های ملزم، اعلام و ابلاغ و دریافت بدهی از کارفرمایان و اجرائیات است که با برطرف شدن آنها می‌توان گام مؤثری در جهت افزایش رضایت کارفرمایان و رفع محدودیت‌های فراروی کارآفرینان و سپس بهبود محیط کسب و کار کشور و استان برداشت.

در این خصوص می‌توان راهکارهای زیر را پیشنهاد کرد:

• استفاده ترکیبی از روش‌های DB^1 و DC^2 و به‌صورت انعطاف‌پذیر برای ارائه

---

۱. سازمان بیمه‌گر اجتماعی متعهد می‌شود تا به‌هر صورت و صرف‌نظر از اینکه حق بیمه‌های دریافتی بابت یک بیمه شده چقدر اندوخته دارد یا بازدهی و سود حاصل از آن چقدر است، هرگاه او واجد شرایط بازنشستگی شود مزایای تعیین شده را به او بپردازد و اصل بر تأمین نیاز مستمری‌بگیر است.

۲. سازمان بیمه‌گر اجتماعی متناسب با حق بیمه‌های دریافتی و سود حاصل از سرمایه‌گذاری و سپرده‌گذاری روی آن حق بیمه که در قالب یک حساب انفرادی تجمع شده است، مزایایی را به مستمری‌بگیر می‌پردازد و در این روش، نیاز مستمری‌بگیر و تأمین آن فرع قضیه است و رقم سود، بازدهی و افزوده‌های حاصل از سرمایه‌گذاری و سپرده‌گذاری، تعیین‌کننده مزایای دریافتی مستمری‌بگیر است.

خدمات به بیمه‌شدگان که روش‌های لایه‌ای^۱ نامیده می‌شوند که در آن برای همه اقشار جامعه متناسب با وضع شغلی و درآمدی تدابیر ویژه‌ای وجود دارد.

• پذیرش بخشی از هزینه‌های حوادث محیط کار از سوی کارفرمایان در مقابل کاهش حق بیمه ثابت پرداختی.

• تعهد بخشی از هزینه‌های ناشی از حوادث جاده‌ای توسط خودروسازان و بیمه‌های خودرو در مقابل کاهش حق بیمه دریافتی از افراد.

• تعهد بخش مؤثری از هزینه بیمه بیکاری از سوی دولت.

• اصلاح قوانین مشاغل سخت و زیان‌آور و منطقی‌سازی ارفاق‌ها و مزایا در بازنشستگی‌های مشاغل سخت و زیان‌آور و انتقال مسئولیت‌های قانونی به کارفرمایانی که برای استانداردسازی محیط کار این مشاغل اقدام نمی‌کنند.

• در صورتی که کارفرمایی به دلیل عدم پرداخت مطالباتش از سوی دولت توانایی پرداخت حق بیمه کارکنان خود را ندارد، جریمه تأخیر پرداخت حق بیمه کارفرما به مطالبات سازمان تأمین اجتماعی را دولت پرداخت کند.

• افزایش سهم تکنولوژی در شیوه‌های تولید از سوی فعالان کسب‌وکار تا با کاهش سهم نیروی انسانی در تولید از هزینه‌های ثابت پرداخت حق بیمه کارفرما کاسته شود.

۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این مطالعه به ارزیابی محیط کسب‌وکار کشور و مقایسه استانی داده‌های مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار، با تأکید بر استان مرکزی، براساس نتایج پایش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس پرداخته شد. عمده مشکلات فعالان کسب‌وکار کشور چهار مؤلفه است: ۱. مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها، ۲. ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی، ۳. وجود مفاسد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی، ۴. بی‌تعهدی شرکت‌ها و مؤسسات دولتی به پرداخت ب موقع بدهی خود به پیمانکاران.

بررسی‌های مطالعه نشان داد، فعالان کسب‌وکار استان‌های با محیط کسب‌وکار نامناسب،

ضعف حمایت‌های مالی حاکمیت از بنگاه‌ها و توزیع نامناسب حمایت‌های مالی دولت و حاکمیت را در محیط کسب و کار نامناسب این استان‌ها مؤثر ارزیابی می‌کنند که تأییدکننده فرضیه مطالعه است. براساس داده‌های حاصل از ارزیابی تشکلهای مشارکت‌کننده در مطالعات مرکز پژوهش‌ها، در میان استان‌های کشور، استان مرکزی به‌عنوان استانی با محیط کسب و کار مناسب قرار گرفته است. اما فعالان کسب و کار این استان نیز مهم‌ترین مشکلات محیط کسب و کار خود را به این صورت معرفی کرده‌اند: ۱. مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها، ۲. بی‌تعهدی شرکت‌ها و مؤسسات دولتی در پرداخت ب‌موقع بدهی خود به پیمانکاران، ۳. ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی و ۴. نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی. از این‌رو راهکارهایی برای ارتقاء رتبه و بهبود محیط کسب و کار استان مرکزی معرفی شده است که قابلیت استفاده در اندازه کشوری را نیز دارند.

به‌طور کلی این مطالعه با صحنه گذاشتن بر نتایج پژوهش محمدزاده، شهیکی تاش و اکبری (۱۳۹۶) در خصوص توزیع نامتوازن امکانات مالی حاکمیت و ناکارایی بودجه‌ریزی دولتی در استان‌های کشور که تأثیر مستقیم در دسترسی بنگاه‌ها به تأمین مالی رسمی و پرداخت بدهی‌های دولتی به پیمانکاران در استان‌ها خواهد داشت، نتایج مطالعات بین‌المللی مبنی بر محیط نامناسب کسب و کار در ایران را نیز مورد تأیید قرار می‌دهد.

منابع و مآخذ

۱. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی استان تهران (۱۳۹۳). بررسی و رتبه‌بندی تولید ناخالص داخلی و ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰، معاونت بررسی‌های اقتصادی.
۲. احمدی، علی محمد، مهدی یوسفی و سمیه فضائلی (۱۳۸۹). «بررسی و تحلیل تغییرات شاخص تورم در بخش عمومی و بخش سلامت کشور ایران»، پژوهش‌های اقتصادی، ش ۱.
۳. اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان مرکزی (سال‌های مختلف)، خزانه معین.
۴. اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان مرکزی (۱۳۹۵). «نمایار ماهانه (شاخص‌های کلیدی اقتصاد استان مرکزی)». اراک، معاونت اقتصادی.
۵. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵). «گزارشات آمارهای استانی»، تهران، اداره اطلاعات بانکی.
۶. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵). «گزارشات شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری ایران»، تهران، اداره آمار اقتصادی.
۷. بهبودی، داود و سیاب ممی پور (۱۳۹۲). «محیط کسب و کار و راهکارهای ارتقای آن در راستای نیل به توسعه پایدار (بررسی موردی استان آذربایجان شرقی)»، اولین همایش ملی توسعه پایدار با رویکرد بهبود محیط کسب و کار، مشهد.
۸. جانی، سیاوش و محمد ندیری (۱۳۹۲). «تحلیل رشد اقتصادی کشورهای حوزه سند چشم‌انداز نظام جمهوری اسلامی ایران با رویکرد نهادی (فضای کسب و کار و حکمرانی خوب)»، همایش بهبود فضای کسب و کار در ایران، تهران.
۹. داوری، علی (۱۳۹۲). «آسیب‌شناسی شاخص رقابت‌پذیری جهانی (GCI) و محیط کسب و کار: مقایسه تطبیقی نتایج شاخص GCI و دیدگاه کارشناسان وزارتخانه‌های منتخب»، همایش بهبود فضای کسب و کار در ایران، تهران.
۱۰. شهبازی غیائی، موسی (۱۳۹۲). «تحلیل و بررسی نتایج پایش محیط کسب و کار ایران: رتبه‌بندی مؤلفه‌ها به روش AHP»، همایش بهبود فضای کسب و کار در ایران، تهران.
۱۱. عظیمی، سیدرضا و همکاران (۱۳۹۳). «مجموعه مقالات و سخنرانی‌های همایش بهبود فضای کسب و کار در ایران ۱۴ آبان ۱۳۹۲»، تهران، معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، ۱.
۱۲. غفارپور، داود، عباس نوری و احمدرضا ثامنی (۱۳۹۳). «بررسی وضعیت و پایش محیط کسب و کار استان مرکزی و راهکارهای بهبود آن با تأکید بر شاخص‌های بانک جهانی»، اراک، اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان مرکزی.

۱۳. قزل ایاغ، محمد و محمد بهروزی (۱۳۹۴). «ارزیابی شاخص‌های محیط کسب و کار استان خراسان جنوبی با استفاده از منطق فازی براساس الگوی تلفیقی محیط کسب و کار UNIDO و شاخص‌های بانک جهانی»، دومین همایش ملی بهبود محیط کسب و کار، تهران.

۱۴. محمدزاده، اعظم، محمدنبی شهیکی تاش و محمد اکبری (۱۳۹۶). «تحلیل اقتصاد سیاسی از الگوی فضایی تخصیص هزینه‌های جاری و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در استان‌های ایران»، مجلس و راهبرد، ۲۴، ۸۹.

۱۵. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۵ الف). «گزارش‌های پایش محیط کسب و کار»، گروه مطالعات کسب و کار.

۱۶. _____ (۱۳۹۵ ب). «گزارش‌های بررسی لایحه بودجه کل کشور (تحلیلی بر مصارف بودجه عمومی)»، دفتر مطالعات اقتصادی، گروه مطالعات برنامه و بودجه، تهران.

۱۷. _____ (۱۳۹۵-۱۳۹۰). «گزارش‌های پایش محیط کسب و کار استان».

۱۸. موسوی خطاط، محمد و علی خلیلی (۱۳۹۴). «نگاهی بر وضعیت موجود بیمه‌های اجتماعی و سلامت کشور و احکام برنامه‌های توسعه در این خصوص»، دفتر مطالعات اجتماعی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

۱۹. میدری، احمد (۱۳۹۲). «علل ایستایی رتبه ایران در شاخص‌های انجام کسب و کار و راهکارهای بهبود آن»، همایش بهبود فضای کسب و کار در ایران، تهران.

۲۰. نوری، عباس و همکاران (۱۳۹۵). «تحلیلی بر وضعیت تحولات اقتصادی استان مرکزی در سال ۱۳۹۳»، اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان مرکزی، اراک.

21. Hamplová, E. (2011). "Business Conditions in the CR from the Evaluation of the World Bank", *In Peer-Reviewed Conference Proceedings, Part I*.

22. Hamplová, Eva and Kateřina Provozníková (2013). "Assessment of the Business Environment Competitiveness in the Czech Republic and EU", *2nd World Conference On Business, Economics And Management-WCBEM*.

23. <http://rc.majlis.ir>

24. <http://www.cbi.ir>

25. <https://www.unido.org>

26. Ibrahim Haidar, Jamal (2012). "The Impact of Business Regulatory Reforms on Economic Growth", *Journal of the Japanese and International Economies*, Vol. 26(3).

27. Nystrom, K. (2010). "Business Regulation and Red Tape in the Entrepreneurial Economy", *CESIS and the Division of Economics, KTH and the Ratio Institute*, Stockholm.

28. Shane S. A. (2003). "General Theory of Entrepreneurship: The Individual-opportunity Nexus", *Edward Elgar Publishing*.